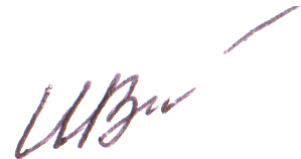

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ, МОЛОДІ ТА СПОРТУ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

ШКОЛА ІРИНА ВІКТОРІВНА

УДК 82.091 : [821.161.2-3+821.111-3]“19”

**ОСОБЛИВОСТІ РЕЦЕПЦІЇ РОМАНУ М. СЕРВАНТЕСА “ДОН КІХОТ”
В УКРАЇНСЬКІЙ ТА АНГЛІЙСЬКІЙ ПРОЗІ 10–20-х РОКІВ ХХ СТ.**

10.01.05 – порівняльне літературознавство

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Київ – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі зарубіжної літератури та теорії літератури Інституту філології та соціальних комунікацій Бердянського державного педагогічного університету Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України.

- Науковий керівник:** кандидат філологічних наук, доцент
Циховська Елліна Дмитрівна,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного авіаційного університету,
доцент кафедри журналістики.
- Офіційні опоненти:** доктор філологічних наук, доцент
Лімборський Ігор Валентинович,
Черкаський державний
технологічний університет,
професор кафедри прикладної лінгвістики;
- кандидат філологічних наук,
Бугрій Анастасія Сергіївна,
Гуманітарний інститут
Київського університету імені Бориса Грінченка,
старший викладач кафедри практики та методики
навчання англійської мови.

Захист відбудеться “25” жовтня 2012 року об 11.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.15 із захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філологічних наук у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, бульвар Тараса Шевченка, 14.

Із дисертацією можна ознайомитись у Науковій бібліотеці ім. М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розіслано “18” вересня 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О.В. Наумовська

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. У сучасній компаративістиці залишається в центрі уваги проблема міжлітературного діалогу, яка сприяє встановленню загальносвітових закономірностей та локальних особливостей розвитку різнонаціональних літератур. У такому контексті набуває актуальності дослідження специфіки рецепції роману “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст., оскільки саме засвоєння та подальше переосмислення письменниками однієї країни творчості представників інших держав забезпечують діалогічний характер компаративних студій. Дослідницький інтерес також посилюється тим, що в цей період гостро постає питання перегляду ставлення до класичної спадщини. Під впливом специфічної соціально-політичної атмосфери повоєнної та пореволюційної доби, мистецьких пошуків та нових художніх ідей традиційний сюжетний матеріал сервантесівського роману звільняється від стереотипів сприйняття і рецептивних нашарувань минулих століть, поглиблюються його семантичні риси та відбувається структурна переорієнтація колись інтегральних характеристик.

Порівняльний аналіз особливостей рецепції “Дон Кіхота” М. Сервантеса на різнонаціональному матеріалі дозволяє схарактеризувати їх з належною широтою історичної перспективи, простежити універсальні тенденції та суто етнічні риси, дає можливість окреслити парадигму україно- та англо-іспанської міжкультурної комунікації. Крізь призму такого досвіду актуальності набуває проблема інтеграції “чужої” культурної спадщини в межах “своєї” національної культури, що, попри загальні уніфікаційні процеси, виявляє складні резистентні механізми самозбереження.

Переосмислення сюжетно-образного матеріалу, структурних компонентів, архітекτονіки сервантесівського роману в українській прозі 10–20-х років ХХ ст. простежується в “Історії Якимового будинку” В. Винниченка, “Подорожі...” М. Йогансена, “Санаторійній зоні” та “Сентиментальній історії” М. Хвильового, “Золотих лисенятах” Ю. Шпола, “Байгороді” Ю. Яновського, а в англійській – у романах “Зулейка Добсон” М. Бірбома, “Орландо” В. Вулф, “Улісс” Дж. Джойса, “Повернення Дон Кіхота” та “Перелітний шинок” Г.-К. Честертон.

Сервантесівський роман у творах митців обох країн постає як втілення універсальних цінностей людства. Сміслова діалогічна конвергенція текстів, які різнобічно варіюють традиційну історію про Дон Кіхота Ламанчського та вставні новели з твору М. Сервантеса, ґрунтується на спільності досліджених проблем: співвідношення ідеалу і реальної дійсності, реформування суспільного життя, духовні пріоритети особистості, суперечність між загальноприйнятою системою цінностей і вічними моральними аксіомами, свобода творчої думки та здатність мистецтва впливати на буття людини.

Зростання інтересу до роману “Дон Кіхот” пояснюється потребою творчої інтелігенції в само- та національній ідентифікації, оскільки гостра донкіхотівська конфліктність стала специфічною характеристикою не тільки соціально-політичної атмосфери перших десятиліть ХХ ст., що склалася на

українських і британських теренах, а й особливого внутрішнього стану багатьох людей тієї епохи.

Набуваючи нових рис, оригінальні інтерпретації історії про Лицаря Сумного Образу продовжують зберігати первинний зміст та є своєрідним філософсько-психологічним і релігійним феноменом, важливою складовою інтелектуального дискурсу 10–20-х років ХХ ст., який передбачає наявність особливих константних елементів, що дозволяють орієнтуватися в навколишній дійсності в умовах швидких змін і перманентної дестабілізації соціального та культурного життя. Образ Дон Кіхота постає тим “Іншим”, через ототожнення з яким письменники представляють себе і свою націю. За умови збереження індивідуальності кожного з комунікантів (“Я”–“Інший”) таке поєднання допомагає створити не лише своєрідну традицію толерантності до “Іншого”, але й розкриває особливості власного ментального “Я”.

Ідентичність простежується саме у взаємодії з “Іншим” на різних рівнях художніх текстів, а також на рецептивному рівні читача, при цьому творче “Я” письменника засвідчує неординарність світобачення і своєрідність особистого мистецького досвіду стосовно інших можливих досвідів. Таким чином, у тканині твору відбувається переосмислення та націоналізація відомого матеріалу, пропущення його крізь призму авторської свідомості. Передусім ідеться про виявлення специфічних, суто національних рис значної кількості українських та англійських інтерпретацій роману “Дон Кіхот”.

У літературознавстві наявний широкий спектр наукових розвідок, що на різних рівнях (ідейно-тематичному, структурно-композиційному, сюжетному, жанровому) характеризують роман М. Сервантеса (Е. Ауербах, Д. Затонський, Н. Копистянська, Є. Мелетинський, В. Набоков, М. Підаль, Л. Пінський, І. Фокс, М. Фуко, В. Шкловський, А. Штейн, Н. Ейдельман та ін.); встановлюють особливості російського кіхотизму та функціонування образу Дон Кіхота в російській літературі (Т. Артамонова, Ю. Айхенвальд, В. Багно, Г. Біла); досліджують сервантесівський твір у контексті теорії карнавалізації (М. Бахтін) та язичницьких, християнських і світських свят і ритуалів (А. Редондо, С. Піскунова, А. Родрігез); розглядають історію його подальшої реалізації у світовій літературі (Дж. Аллен, О. Велш, О. Ігнатенко, О. Романишин, Е. Ноулз). Останнім часом з’явилися наукові праці українських (Ю. Безхутрий, О. Боярчук, В. Денисенко, О. Журенко, Ю. Ковалів, Я. Цимбал та ін.) та зарубіжних (Н. Морженкова, Дж. Пірс, Дж. Тротман, Л. Хантер) учених, присвячені різнобічному аналізу творчості названих вітчизняних та англійських прозаїків 10–20-х років ХХ ст.

Однак огляд стану дослідження обраної дисертаційної теми свідчить, що наявні лише поодинокі українські й зарубіжні розвідки, автори яких вивчали іспано-українську комунікацію епохи модерну та образ Дон Кіхота як символ вітчизняного націотворення (О. Пронкевич, О. Романишин) або обмежувалися констатацією самого факту рецепції роману М. Сервантеса, рідше – поверховим порівняльним аналізом інваріанта та його версії в романах В. Вулф і Дж. Джойса (Г. Блум), М. Бірбома та Г.-К. Честертон (Д. Алквіст, Дж. Ардайла, Г. Менсін, Д. Фернандез-Морера), М. Йогансена (Н. Бернадська, О. Боярчук, В. Денисенко,

М. Доленго, Л. Старинкевич, С. Крижанівський), повістях В. Винниченка (В. Панченко), М. Хвильового та Ю. Яновського (М. Гнатюк, Т. Мигун, Г. Церна).

Отже, серед значної кількості досліджень, що є свідченням важливості поставленої проблеми, бракує таких, в яких би комплексно розглядалися особливості художньої рецепції роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст., розкривалася специфіка індивідуально-авторської та національної інтерпретації традиційного матеріалу, встановлювалися типологічні збіги та відмінності переосмислення цього твору. Відтак потреба комплексного наукового аналізу особливостей рецепції роману “Дон Кіхот” в українському та англійському прозописьмі окресленого періоду є очевидною. Таке дослідження розширює формат вивчення цих літератур в аспекті типологічної відповідності, водночас увиразнюючи їх оригінальний характер і національну своєрідність.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконана згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри зарубіжної літератури та теорії літератури Інституту філології та соціальних комунікацій БДПУ “Інтерпретація художнього твору в контексті світової літератури” та в межах науково-дослідної теми “Компаративні студії в літературознавстві: імагологічний аспект” (номер державної реєстрації – 0112U000032). Тема дослідження затверджена вченою радою Бердянського державного педагогічного університету (протокол № 7 від 29 січня 2008 р.) й узгоджена на засіданні Бюро наукової ради НАН України з проблеми “Класична спадщина та сучасна художня література” (протокол № 3 від 30 червня 2009 р.).

Мета дослідження полягає у виявленні особливостей рецепції роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст.

Зазначена мета передбачає розв’язання комплексу **завдань**:

- проаналізувати динаміку інтерпретації роману “Дон Кіхот” у художній літературі та літературознавстві й з’ясувати чинники, що впливають на зміну позиції реципієнта;

- розкрити філософсько-психологічний і релігійний контексти осмислення сервантесівського роману українськими та англійськими письменниками 10–20-х років ХХ ст.;

- простежити характер трансформації традиційного образу Дон Кіхота в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст. крізь призму карнавального мислення;

- охарактеризувати елементи карнавальної поетики та дискурсу театральності як складників рецепції роману М. Сервантеса;

- дослідити лицарський дискурс як ознаку художньої рецепції роману “Дон Кіхот”;

- встановити типологічні аналогії та відмінності рецепції роману “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст.

Об’єкт дослідження – українські та англійські прозові твори 10–20-х років ХХ ст., зокрема “Орландо” В. Вулф, “Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію”

М. Йогансена, “Санаторійна зона”, “Сентиментальна історія” М. Хвильового, “Повернення Дон Кіхота” Г.-К. Честертон та “Байгород” Ю. Яновського. Додатково до контексту залучені романи “Зулейка Добсон” М. Бірбома, “Уліс” Дж. Джойса, “Золоті лисенята” Ю. Шпола та повість “Історія Якимового будинку” В. Винниченка.

Предмет дослідження – своєрідність рецепції роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст.

Методи дослідження. У дисертації застосовано *порівняльно-історичний* та *типологічний* методи дослідження, що уможливили компаративне вивчення рецепції роману “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст., розкриття специфіки його переосмислення в контексті історичної доби. При визначенні особливостей внутрішньої організації аналізованих текстів і спробі показати літературний твір як синтетичну реалізацію культурного коду певної епохи та ідейної настанови автора застосовано метод *структурно-семіотичного аналізу*. За допомогою методу *рецептивної естетики* обґрунтовано множинність інтерпретацій і різноаспектне трактування традиційного сюжетно-образного матеріалу. На різних етапах роботи залучалися *інтертекстуальний* та *імагологічний* методи дослідження.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять наукові праці вітчизняних (Р. Гром’яка, Г. Клочека, О. Червінської) і зарубіжних (М. Бахтіна, В. Ізера, Р. Ингардена, П. Рікера, Г. Яусса) учених з теорії діалогічності художньої літератури та рецептивної естетики, порівняльного літературознавства (Р. Волкова, В. Зарви, Д. Наливайка, А. Нямцу; О. Веселовського, Ф. Вольмана, А. Діма, Д. Дюришина, В. Жирмунського); семіотики та структуралізму (Р. Барта, Ж. Дерріди, Ю. Лотмана, М. Фуко, У. Еко); теорії роману (Н. Бернадської, В. Кожінова, Є. Мелетинського, Н. Михальської); теорії інтертекстуальності (Ю. Крістєвої, Ж. Женетта) та серваністики (Дж. Ардайли, Е. Ауербаха, Д. Затонського, М. Підаля, Л. Пінського, Д. Фернандеза-Морери, В. Шкловського).

Наукова новизна одержаних результатів визначається тим, що в дисертації вперше в українському літературознавстві системно досліджено особливості рецепції роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст., з’ясовано типологічні збіги та відмінності, виявлено ступінь традиційності й новаторства у творенні образу Дон Кіхота. Визначено чинники, що зумовлюють специфіку цієї рецепції в кожній із національних літератур, уточнено етапи сприйняття твору іспанського письменника митцями і науковцями з часу виходу “Дон Кіхота” і до наших днів та розширено відомості про специфіку англо-іспанської літературної комунікації на основі дослідження зарубіжних наукових джерел.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що основні положення дослідження можуть бути використані для розробки відповідних спецкурсів і спецсеминарів з порівняльного літературознавства; написання навчальних посібників і монографій із проблем вивчення української та зарубіжної літератури перших десятиліть ХХ ст. для студентів філологічних факультетів вищих навчальних закладів; під час підготовки кваліфікаційних робіт.

Особистий внесок здобувача полягає в компаративному дослідженні особливостей рецепції роману “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст.; уточненні етапів сприйняття сервантесівського твору у світовому письменстві та літературознавстві; опрацюванні значної кількості англомовних джерел, що дозволило значно поглибити відомості про функціонування іспанського роману в контексті англійського літературного процесу та з’ясувати національну специфіку його інтерпретації.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дослідження викладено в доповідях на міжнародних наукових конференціях: “Українська література і загальнослов’янський контекст” (Бердянськ, 17–18 квітня 2008 р.), “Актуальні проблеми філології: мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін” (Маріуполь, 23 квітня 2010 р.), “Мова та Культура” ім. проф. Сергія Бураго (Київ, 21–25 червня 2010 р., 20–23 червня 2011 р.), “Мариністика в художній літературі” (Бердянськ, 9–10 вересня 2010 р.), “Крихти буття: Література і практики повсякдення” (Бердянськ, 22–23 вересня 2011 р.); всеукраїнських наукових конференціях: “Актуальні проблеми іноземної філології” (Бердянськ, 11–12 жовтня 2007 р.), “Літературний процес: від класики до постнекласики” (Київ, 27 березня 2009 р.), “Слобожанщина: Літературний вимір” (Луганськ, 12 лютого 2010 р.), “Зарубіжні письменники і Україна” (Полтава, 20–22 березня 2012 р.), науково-практичному семінарі “Майк Йогансен і культурний поступ” (Харків, 14–15 жовтня 2011 р.).

Публікації. Основні положення і результати дослідження представлено у дванадцяти статтях, десять з яких опубліковано в наукових фахових виданнях України.

Структура та обсяг дисертації зумовлені окресленими завданнями. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел (300 найменувань, з яких 59 – англомовні). Загальний обсяг дисертації – 200 сторінок, основний зміст викладено на 175 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження, її актуальність, сформульовано мету й завдання роботи, визначено основні методи дослідження, його об’єкт і предмет, висвітлено зв’язок теми з науковими програмами й планами, показано наукову новизну та практичну значущість одержаних результатів, подано інформацію про апробацію та обсяг дисертації.

У **першому розділі “Інтерпретація роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса: філософсько-психологічний та релігійний контекст”** проаналізовано стан дослідженості питання та схарактеризовано особливості інтерпретації сервантесівського твору в літературно-критичному дискурсі України та Англії 10–20-х років ХХ ст., з’ясовано специфіку філософсько-психологічного та релігійного осмислення іспанського роману, окреслено вплив суспільно-політичних деформацій на рецептивні процеси.

У підрозділі 1.1. *“Динаміка інтерпретації роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в художній літературі та літературознавстві”* проаналізовано сутність поняття “рецепція художнього твору”, хронологічно розглянуто основні тенденції оцінки роману “Дон Кіхот” у світовому письменстві та літературознавстві, розкрито їх специфіку та визначено чинники, що впливали на зміну ставлення до сервантесівського твору протягом усієї історії його рецепції. На основі проведеного дослідження, враховуючи зміну наукової парадигми, виникнення на початку ХХ ст. нових теорій і підходів до тлумачення художніх текстів, уточнено етапи сприйняття роману М. Сервантеса: перший (XVII – XVIII ст.) – комічне трактування; другий (кінець XVIII – кінець XIX ст.) – взаємодетермінація романтичного та комічного прочитання твору; третій (кінець XIX ст. – наш час) – поліваріантне або багатоаспектне тлумачення: романтичне, комічне, релігійне, психоаналітичне, феміністичне та ін. Останнє допомогло окреслити актуальність “Дон Кіхота” для українських та англійських прозаїків 10–20-х років ХХ ст. й осмислити національну специфіку його рецепції, беручи до уваги взаємодію “свого” та “чужого” культурного досвіду, автохтонного та привнесеного. Обґрунтовано сутність дефініції “сервантесівський дискурс” та з’ясовано питання термінологічної синонімії: паралельного вживання понять “донкіхотство”/“кіхотизм”.

У підрозділі 1.2. *“Специфіка філософсько-психологічного осмислення роману “Дон Кіхот” М. Сервантеса в українській прозі 10–20-х років ХХ ст.”* з’ясовано залежність характеру рецепції сервантесівського твору від соціально-історичних процесів у суспільстві, що сприяли надзвичайній актуалізації роману “Дон Кіхот” у творчій свідомості митців. Герої іспанського письменника стали символами української національної ідентичності в період прагнення і неможливості реалізації самоідентифікації вітчизняної інтелігенції в межах тоталітарної системи. Активізація інтересу до твору М. Сервантеса є реакцією письменників на абсурдність страшних історичних реалій, що зводили нанівець усі класичні ідеали краси, свободи та справедливості. Звертаючись до роману “Дон Кіхот”, українські митці шукали ту силу, яка могла сприяти відродженню духовності, літератури, української нації. Їх приваблювала надзвичайна філософсько-психологічна глибина сервантесівського твору, в якому, незважаючи на загальний пародійно-іронічний контекст, розкривається характер головного героя, його внутрішній світ, гармонійна єдність духовного та матеріального, а картина світу, що йому протистоїть, набуває значення філософського узагальненого образу.

Донкіхотівський стрижень очевидний у прозі В. Винниченка, М. Йогансена, М. Хвильового, Ю. Шпола, Ю. Яновського, і проведене дослідження дозволило виокремити не лише типологічні збіги, а й національні особливості інтерпретації відомого сюжету, що формувалися під впливом кількох чинників: російського (сприйняття роману М. Сервантеса переважно в російських перекладах, вплив літературно-критичних джерел), зарубіжного (вплив німецьких романтиків, психоаналітичних теорій З. Фрейда, ідей іспанських філософів “покоління 1898” року та ін.) та власне національного (соціально-політична ситуація в країні, що

суттєво посприяла актуалізації сервантесівського дискурсу в літературі; літературно-критичні статті 10–20-х років ХХ ст.; життєві позиції митців, які через марну боротьбу з системою за національні цінності ототожнювали себе з головним героєм роману “Дон Кіхот”).

Доведено, що українським дискурсам кіхотизму, сформованим у період Першої світової війни та революції, властива національна заангажованість. Для письменників важливою стала ідея Лицаря Сумного Образу врятувати людство, що гине, втративши моральні цінності, потреба в прикладі для наслідування, героїчному вчинку, навіть попри побоювання за наслідки цієї діяльності.

Специфіка національного осмислення образу головного героя М. Сервантеса полягає також у підкресленні мотиву слабкості Дон Кіхота, що виявляється недостатньо сильним, щоб боротися за власні ідеали. В інтерпретації українських прозаїків сервантесівський лицар – це, насамперед, добра інтелігентна людина з чистою душею, яка перебуває на межі психологічної кризи через усвідомлення реальних суспільно-політичних подій, наслідком яких є руйнація ідеалів та конфлікти з соціумом.

У підрозділі 1.3. “Філософсько-психологічна та релігійна семіотика реценції роману “Дон Кіхот” в англійській прозі 10–20-х років ХХ ст.” розкрито своєрідність переосмислення сервантесівського роману у творах М. Бірбома, В. Вулф, Дж. Джойса та Г.-К. Честертона у світлі конкретно-історичних умов. Одним із найзначніших ідейно-світоглядних та політичних переворотів того часу стала майже загальноєвропейська тенденція до переосмислення історичного, культурного та літературного досвіду, прагнення зрозуміти специфіку літературної творчості, віднайти нові прийоми зображення дійсності. Доведено, що значну роль у підвищенні інтересу до сервантесівського твору в 10–20-ті роки ХХ ст. та формуванні нових авторських інтерпретацій зіграла британська критика, зокрема роботи В. Кера, В. Релея, Дж. Мередита, Г. Грієрсона, А. Мечена. Визначено, що на специфіку англійської реценції роману “Дон Кіхот” також вплинула суто національна традиція зображення дивака-ексцентрика, сформована ще за доби Раннього Просвітництва (Дж. Аддісон, Р. Стіль, Л. Стерн, Ч. Діккенс). Так, якщо на українських теренах образ сервантесівського лицаря був національно й політично заангажованим, то в Англії письменники акцентували інші аспекти цього персонажу та роману загалом. Для В. Вулф важливими є вплив читання на життя особистості, образ людини, що читає книгу, трансформація божевільної уяви в дійсність. Інтерпретація Г.-К. Честертона відзначається надзвичайною релігійністю (Дон Кіхот англійського письменника корелює з образом Святого Франциска) та намаганням автора осмислити роль кіхотизму та його вплив на суспільство. М. Бірбом травестує вставну новелу з роману М. Сервантеса, а Дж. Джойс трактує образ Дон Кіхота в аспекті філософського осмислення буття дивакуватої людини, яка прагне реалізувати свої ідеали.

Сервантесівський текст перетворився для митців на своєрідну філософсько-психологічну матрицю, семіотична функція якої полягає в передачі культурної інформації. Він переріс межі свого творця і свого читача та став ключем, що

допомагає розкодувати повідомлення автора, дати правильне та єдине можливе трактування, порівнюючи створену художню модель з власним її баченням, замислюючись над іншими можливостями моделювання цього знака. Важливою у творах митців є проблема взаємозв'язку та невідповідності сутності людини та її буття, неможливість реалізувати цілісність особистості, що спричиняє драматичні конфлікти в душі людини, яка опинилася на зламі епох, але продовжує жити відповідно до ідеалів минулого, не сприймаючи модернізацію сучасного світу. Оригінальною є рецепція “Дон Кіхота” М. Сервантеса у творі В. Вулф, оскільки “Орландо” – єдиний роман, в якому кіхотичний герой змінює стать, перетворюючись на жінку. За допомогою цього прийому авторка не тільки порушує гендерні питання й характеризує англійську літературу за кілька століть, а й розкриває описаний М. Сервантесом феномен впливу художнього тексту на реальну дійсність.

У другому розділі “Класичний сюжет про Дон Кіхота крізь призму карнавального мислення” виявлено типологічні збіги та національні відмінності інтерпретації образу іспанського лицаря в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст. Досліджено елементи карнавальної поетики та дискурс театральності аналізованих творів з погляду рецепції роману М. Сервантеса.

Підрозділ 2.1. “Проблема переосмислення образу Дон Кіхота у творах М. Хвильового, Г.-К. Честертона та Ю. Яновського” присвячено аналізу особливостей рецепції образу іспанського лицаря. Сервантесівський персонаж став символом усього ідеалістичного й героїчного в людині та зайняв одне з найважливіших місць у світоглядній парадигмі Європи, сконцентрувавши в собі універсальні моральні цінності, що зберігають актуальність у будь-яку культурно-історичну епоху. Дон Кіхот у творах М. Хвильового, Ю. Яновського та Г.-К. Честертона є образом-символом. Однак, підкреслюючи внутрішній зв'язок з літературним прототипом, письменники трактують традиційний матеріал крізь призму авторського світобачення, наділяють його рисами своїх сучасників та створюють узагальнений портрет певної частини соціуму.

Незважаючи на своєрідність створених митцями персонажів, авторських ідей та фабульної організації проаналізованих творів (“Подорожі...” М. Йогансена, “Сентиментальної історії” та “Санаторійної зони” М. Хвильового, “Повернення Дон Кіхота” Г.-К. Честертона та “Байгороду” Ю. Яновського), більшість рецепцій образу іспанського лицаря подібна до свого прототипу в особливому ставленні до дійсності та філософсько-психологічному забарвленні ситуації, в яку вони потрапляють. Це дозволило нам визначити спільні для них риси. Так, Дон Кіхотам названих письменників властивий хронотоп відчуження і запізненого народження. У більшості випадків, як і в романі М. Сервантеса, традиційний образ виявляється тісно пов'язаним із зображенням книги як чинника, що впливає на формування внутрішнього хронотопу людини. Обов'язковим, на наш погляд, є стан безумства, викликаний глибокими світоглядними змінами у свідомості героя.

Завдяки сталим складовим кіхотичні герої, створені нараторами, впізнаються не тільки типологічно, а й викликають прямі асоціації з ідеєю

“донкіхотства” або подієво-семантичними компонентами сервантесівського твору, однак, незважаючи на незмінні онтологічні та аксіологічні доміанти, вони є глибоко національними. Акцентується, що досліджені локальні інтерпретації сервантесівського образу відображають передусім суспільно-культурну ситуацію того часу, а вже потім виявляють рівень переосмислення персонажа М. Сервантеса. Так, українські Дон Кіхоти – або запальні безумці, на зразок Кіхани Ю. Яновського, або хворобливі невротики, як анарх М. Хвильового. Неспроможність віднайти себе в новій реальності, боротьба з якою нагадує боротьбу Дон Кіхота з вітряками, викликає в героїв бажання жити у внутрішньому, нехай вигаданому світі. Причиною їх душевного стану, як і в персонажа М. Сервантеса, є глибокі світоглядні зміни, однак рецепція традиційного образу в “Байгороді”, “Санаторійній зоні” та “Сентиментальній історії” позначена як трагічністю доби, так і модерністичними авторськими підходами, що зумовили глибокий психологізм творів, у М. Хвильового навіть пильну увагу до психічного стану героїв, роздвоєння людської особистості.

На відміну від українських митців, Г.-К. Честертон, переосмислюючи образ іспанського ідальго, розповів історію зі щасливим закінченням та показав людину як центр духовної енергії, розкрив концепцію оновлення буття через внутрішнє вдосконалення особистості, розуміння кохання як творчого, відроджувачого начала. Безумство Майкла Херна – “книжне”, як і в героя М. Сервантеса. Однак у поверненні ідеального лицаря, відродженні загубленої (ніколи не існуючої) традиції провідну роль для Г.-К. Честертон відіграв саме іспанський роман, а не середньовічні твори про лицарів.

У підрозділі 2.2. “Елементи карнавальної поетики в українській і англійській прозі 10–20-х років ХХ ст. з погляду рецепції роману М. Сервантеса” досліджено властивий карнавальній культурі арсенал художніх засобів (амбівалентність, іронія та гротеск, атмосфера скандалу, мотив безумства, смерті, марення та ін.), що полегшує письменникам створення надзвичайних ситуацій, потрібних для вираження ідеї, зображення складної соціально-політичної дійсності. Карнавальний сміх сприймається як інверсія проти традиційних офіційних цінностей і в епоху М. Сервантеса, і в 20-ті роки ХХ ст., оскільки в культурі, зокрема в літературі, він є реакцією письменників на події сучасності. Синтез реальності й ірреальності в зображенні подій, гіпертрофованість форм і явищ, фігурування персонажів, яким притаманний мотив безумства, складають гротескову образність творів. Надважливого значення в цьому карнавальному дійстві набуває фігура маски або маріонетки, що передає психологічну кризу свідомості головного героя й сягає екзистенційної проблематики.

Доведено, що елементи карнавальної поетики, звернення до яких в українській літературі 10–20-х років ХХ ст. стали основним прийомом збереження та передачі народних життєстверджувальних моральних цінностей у ситуації ідеологічної несвободи, а в англійській – засобом показати недоліки суспільства на зламі епох, є невід’ємними складниками рецепції роману М. Сервантеса. Створені письменниками герої діють в атмосфері карнавального абсурду, що ідеально відповідає соціально-політичній проблематиці окресленого періоду. Карнавалізація

і сміх характеризують істотні концептуальні й формоутворювальні основи творів В. Вулф, М. Йогансена, М. Хвильового та Г.-К. Честертона. Однак елементи народно-сміхової культури, застосовані українським та англійськими митцями, мають інше призначення, ніж у романі М. Сервантеса. Амбівалентність, зниження й переважання матеріально-тілесного начала в народно-сміховій культурі мали функцію заперечення й відродження та стверджували цілісність і гармонійність світу, а в епоху 20-х ці ж елементи підкреслюють розрізненість і фрагментарність буття. Карнавальний сміх, зокрема у творах М. Хвильового та Г.-К. Честертона, втрачає свій відроджувальний елемент, перетворюється на сатиру і не досягає тієї всенародності та універсальності, притаманних сміху середньовічного та ренесансного гротеску.

Попри це зазначені нами особливості авторських інтерпретацій карнавальних тем, мотивів і образів, характеристика атмосфери карнавалу, що наповнює твори В. Вулф, М. Йогансена, М. Хвильового та Г.-К. Честертона, об'єднують названих письменників з “Дон Кіхотом” М. Сервантеса і вказують на типологічні збіги, подібність авторського мислення і рецепцію роману іспанського письменника на світоглядному рівні.

У підрозділі 2.3. “Дискурс театральності як складник художньої рецепції роману “Дон Кіхот” (на матеріалі “Подорожі...” М. Йогансена, “Санаторійної зони”, “Сентиментальної історії” М. Хвильового, “Орlando” В. Вулф та “Повернення Дон Кіхота” Г.-К. Честертон) розмежовано поняття театральності й карнавальності художнього твору. Театралізування, на відміну від карнавалу та звичайної гри, – завжди зрежисована діяльність, в якій усі ролі розподілені, причому керівником може бути як релігійна або державна ідеологія, так і творча воля митця, який свідомо моделює власну художню реальність. Театралізована дія, на відміну від карнавалу, який охоплює все навкруги, передбачає обмежений театральною рампою простір; численні переодягання на карнавалі відбуваються заради розваги, порушення усталених норм, а в театрі – це зміна ролі, відмова від власного “Я” заради перевтілення в когось іншого тощо. З’ясовано особливість дискурсу театральності недраматичного твору, що виявляється не в тематиці й специфічній образності, а у відповідності поведінки персонажів моделі поводження історичного або літературного героя чи певного видовища.

Дискурс театральності в М. Сервантеса простежується на різних рівнях тексту (композиційному, ситуативному, характерологічному), виявляє себе в характері реалізації конфлікту та допомагає реципієнтові розкрити коди та смисли, закладені автором. Він є невід’ємним складником рецепції роману “Дон Кіхот”, навіть попри “відрив героя від роману” (Л. Пінський), оскільки основним лейтмотивом твору постає проблема реальності та її відносності, в гру з якою письменник включає не тільки героїв, а й себе самого як автора.

Ігрове начало, іронія, пародія, парадокс, театральні прийоми є домінуючими у творах М. Йогансена, М. Хвильового, Г.-К. Честертон та В. Вулф. Так, М. Йогансен, трансформуючи форму народного вертепу, зображує на фоні природи картонних ляльок замість людей; герої М. Хвильового та Г.-К. Честертон

носять маски або є маріонетками в руках автора; В. Вулф, прагнучи розкрити сутність творчого процесу, з'ясувати психологічні й психічні особливості творчої людини, змушує героя/героїню грати різні гендерні та соціальні ролі. Застосовуючи театральні прийоми, гру на протиставленні умовне/справжнє, театральне/реальне, ремінісцентну гру з читачем, коли зміст твору схований у мікро- і макрошарадах натяків, екстраполяцій і ремінісценцій, українські та англійські митці переосмислювали сервантесівський матеріал і гармонійно вплітали його в художню тканину творів з метою передати атмосферу суспільства на зламі епох.

Однак у В. Вулф та М. Хвильового поняття “театральність” набуває іншого значення, ніж за часів М. Сервантеса. На прикладах анарха, Б'янкі, Орlando та ін. з'ясовано, що сама ідея театральності у творах митців пов'язується з розумінням “множинності” людського “Я” і стає способом дослідження й осмислення складності людської особистості. У такому разі “театральність” стає більше естетичною або психологічною категорією, оскільки пов'язана з осмисленням соціального і духовного життя людини як певного ігрового простору, де людина може одночасно відчувати себе в різних ролях, моделюючи життєві ситуації за законами зрежисованого дійства, розрахованого на глядача (читача).

У третьому розділі дисертації **“Особливості художньої трансформації роману “Дон Кіхот” у “Подорожі...” М. Йогансена та “Поверненні Дон Кіхота” Г.-К. Честертонна”** зосереджено увагу на специфіці творчого опрацювання елементів сервантесівського твору в прозі названих митців. Досліджено лицарський дискурс як важливу складову рецепції іспанського роману та з'ясовано ступінь традиції і новаторства в переосмисленні образів Дульсінеї і Санчо Панси.

У підрозділі **3.1. “Жанрово-стильові особливості “Подорожі...” М. Йогансена та “Поверненні Дон Кіхота” Г.-К. Честертонна** розкрито жанрову природу творів українського та англійського письменників, простежено наявні в них прояви рецепції сервантесівського роману, з'ясовано типологічні збіги та відмінності.

Доведено, що твори Г.-К. Честертонна і М. Йогансена містять багато спільного з романом “Дон Кіхот” щодо переосмислення авторами художньо-стильових, сюжетно-композиційних елементів, образів і мотивів, які митці осучаснюють та комбінують із власними, автохтонними. Важливими спільними елементами є мотив подорожі, з алюзією на сюжет іспанського письменника, лицарський дискурс та мотив двійництва. Припускаємо, що типологічні збіги у творах названих митців можуть бути зумовлені біографічними паралелями в долях обох письменників та подібними соціально-історичними процесами, що відбувалися в країнах їхнього проживання.

Істотна особливість рецепції роману “Дон Кіхот” М. Йогансена, на відміну від Г.-К. Честертонна, полягає не у використанні традиційного образу іспанського лицаря, а в пародіюванні композиційної будови, особливостей хронотопу сервантесівського твору. Автор “Подорожі...” трансформує окремі мотиви і прийоми, надає їм національного колориту, розкриваючи таким чином особливості вітчизняної етнопсихології.

Як і М. Сервантесу, українському письменнику властиве звертання до читача в рецептивному трикутнику (автор-герой-читач), ліричні відступи на літературні теми, заголовки, епіграфи, авторські передмови, післямови, алюзії та ремінісценції. Яскраво простежується мовна гра з іменами героїв, що несуть певне смислове навантаження, іронію, підтекст та зумовлюють поведінку свого власника.

Г.-К. Честертон прочитує роман в іншому контексті. Його твір – рефлексії на тему “Дон Кіхота” М. Сервантеса, в яких відображено надії письменника на відновлення гармонії людського існування, перемогу духовності, досягнення внутрішньої свободи. Англійський письменник творчо переосмислює ключовий для “Дон Кіхота” мотив подорожі, і в “Поверненні Дон Кіхота” читач бачить не одну мандрівку, а дві. Подорож честертонівського Дон Кіхота Майкла Херна переплітається з “воюжем” Дугласа Мерела в пошуках червоної фарби, причому останній є алюзією до казкових випробувань лицарів, які на честь Прекрасної дами та заради власної слави повинні здобути чарівні предмети.

Г.-К. Честертон не розкриває літературних прийомів і не звертається до читача, однак його цікавить проблема знаку та значення, а особливо семіотика сприйняття цього знаку. Так, Дуглас Меррел, одягнений підкреслено сучасно, не вписується в коло лицарів і дам, які беруть участь у загальному карнавалі, влаштованому лордом Іденом заради збереження влади, але саме він є втіленням лицарського духу. Дивакуватий доктор Хендрі, який проповідує ідею нової хвороби – сліпоти до фарб, психічно “адекватніший”, ніж лікар, що приїхав забрати його до божевільні. Синдикаліст Бейнтрі, який бореться за права робітників, знає і розуміє їх гірше за аристократа Дугласа Меррела. Парадокси, що ґрунтуються на протиставленні, є характерною особливістю стилю англійського письменника, і зрозуміти їх можна тільки в контексті твору.

У підрозділі 3.2. *“Лицарський дискурс як ознака художньої рецепції роману “Дон Кіхот”* висвітлено важливу смислотворчу роль названого дискурсу в переосмисленні твору М. Сервантеса. Присутність образів, тем і мотивів лицарського роману в “Подорожі...” М. Йогансена та “Поверненні Дон Кіхота” Г.-К. Честертонна обґрунтовано як невід’ємну складову сервантесівського дискурсу, оскільки, будучи пародією на лицарський роман, історія про іспанського ідальго зберігає переважно всі його риси.

У творі М. Сервантеса простежується, яким повинен бути лицар в уявленні Дон Кіхота: він мандрує, захищаючи скривджених і викорінюючи неправду заради власної слави та на честь Прекрасної дами; необхідним є кохання і поклоніння обраній жінці; шлях лицаря починається з обряду посвячення; йому властиво приносити обітниці, він повинен обов’язково здійснити подвиг; на шляху героя чекає щось невідоме й казкове, його захищають або протистоять могутні чарівники; лицаря завжди супроводжує зброєносець; герой є вірним християнином; наприкінці шляху, який є низкою випробувань, його чекає винагорода: він знаходить славу й багатство, а найчастіше й корону.

Аналіз художніх текстів і наукових праць, присвячених лицарським романам, дозволив суттєво доповнити характерні для них риси: важливим є посилення на інші тексти (включення авторської мови свідчить про те, що

наратор усвідомлює своє право розпоряджатися матеріалом, за власним бажанням прискорювати чи сповільнювати оповідь, вимагати уваги чи співчуття читачів); ключовим є мотив подорожі; розповідь починається з родоvodu героя; протягом усіх подій, що відбуваються у творі, лицар повинен зберігати цілібат (риси, характерна для багатьох творів); ідеалізація минулого; надзвичайно пафосна мова героїв; значне місце посідають монологи, що містять душевні страждання героїв, живі діалоги, зображення зовнішності дійових осіб та детальний опис обставин, за яких відбуваються події.

Визначені риси слугували критеріями для аналізу лицарського дискурсу в творах М. Йогансена та Г.-К. Честертон і допомогли з'ясувати: в “Поверненні Дон Кіхота”, незважаючи на увагу до сервантесівського твору, ключову роль відіграє образ лицаря романного та атмосфера канонічних творів. Г.-К. Честертон наслідує лицарські традиції, осмислюючи проблему віри та значення християнських цінностей, уособленням яких для письменника є Дон Кіхот. На відміну від англійського митця, М. Йогансен вільно змінює жанрову парадигму твору, якому не властива релігійність, та переосмислює традиції лицарського роману в пародійному ключі, зберігаючи атмосферу поєднання нісенітничі з романтикою, що є характерною рисою “Дон Кіхота”. Художні пошуки прозаїків позначені двома напрямками: збереження і переосмислення традицій та їх заперечення й пародіювання. У творах письменників спостерігається велика кількість типологічних збігів з лицарським романом (центральним є мотив подорожі; яскраво виражена тема кохання та поклоніння Прекрасній дамі; наявність фантастики; подвиг, що обов'язково повинен здійснити лицар, тощо), які автори переосмислюють згідно з проблематикою та індивідуальним досвідом.

У підрозділі 3.3. “Образна донкіхотіана у світлі художніх ідей 10–20-х років ХХ ст.” розкрито своєрідність авторської рецепції традиційних образів Дульсінеї та Санчо Панси у творах М. Йогансена та Г.-К. Честертон. Зазначається, що на формування художніх ідей 10–20-х років ХХ ст. вплинули дві тенденції: по-перше, криза духовності, що характеризується відчуженням мас від культурних надбань нації та людства, витісненням духовних цінностей на периферію людської свідомості, пануванням стереотипів масової псевдокультури; по-друге, прагнення частини суспільства повернутися до лона культури, зробити своє буття дійсно духовним. Ситуація, що склалася, призвела митців до пошуку нових філософських, естетичних, мистецьких орієнтирів та художніх ідей, у світлі яких і були створені кіхотичні образи М. Йогансена та Г.-К. Честертон.

Герої М. Сервантеса, зокрема Санчо Панса та Дульсінея, виявилися співзвучними українській та англійській національній свідомості й органічно інтегрувалися в літературний дискурс 10–20-х років ХХ ст. Однак глибокі соціальні та світоглядні зміни вплинули на інтерпретацію зазначених персонажів, значно їх змінивши та осучаснивши.

З'ясовано, що найбільшій трансформації зазнав образ сервантесівської Дульсінеї, оскільки, пройшовши стадію інтерпретації, він був засвоєний відповідно до індивідуального досвіду реципієнтів (М. Йогансена та Г.-К. Честертон) і став відображенням стереотипів мислення та суспільної свідомості свого часу.

Простежено, що образ Дульсінеї М. Сервантеса підкреслює реалізацію Дон Кіхотом “дискурсивно-імагінативної парадигми” (замість зачарованості образом він уособлює зачарованість словом), а в подальших інтерпретаціях подібний прийом не повторюється і ключовим є рух від образу до тексту – “імагінативно-дискурсивна парадигма” (О. Ігнатенко).

Героїні М. Йогансена та Г.-К. Честертон, які самовіддано борються за своє щастя, – не пасивні середньовічні дами, а рівноправні партнери своїх чоловіків. Їх вчинки впливають на власне життя, долі інших людей і визначають логіку подій у тексті. Подібне відбувається і з Санчо Пансою. Через дегероїзацію головного персонажа, зброєносець англійського письменника відіграє важливішу, ніж в претексті, роль, що призводить до роздвоєння образу ідеального лицаря в “Поверненні Дон Кіхота” Г.-К. Честертон.

Отже, у своїх художніх пошуках український та англійський письменники, звернувшись до сюжетно-образного матеріалу роману М. Сервантеса, створюють цілу галерею кіхотичних героїв, переосмислюючи їх згідно з власними художніми настановами та колізіями сучасної їм дійсності. Зображені в романах персонажі є носіями моральних ідеалів/антиідеалів автора та національної ментальності, а втілення мотиву двійництва тлумачиться нами як реалізація ситуації життєвого вибору.

У **Висновках** підсумовано й узагальнено результати проведеного дослідження.

Аналіз динаміки інтерпретації роману “Дон Кіхот” у світовому літературознавстві дозволив виявити специфіку рецепції цього твору в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст., визначити, які чинники впливали на її формування (соціально-політична ситуація в країні, зміна наукової парадигми, ідеї іспанських філософів “покоління 1898” року, виникнення нових теорій та підходів до тлумачення літературних текстів – теорія карнавалізації М. Бахтіна, психоаналіз З. Фрейда та ін.), та уточнити етапи сприйняття сервантесівського твору: перший (XVII – XVIII ст.) – комічне трактування роману “Дон Кіхот”; другий (кінець XVIII – кінець XIX ст.) – взаємодетермінація романтичного та комічного прочитання твору; третій (кінець XIX ст. – наш час) – поліваріантне або багатоаспектне тлумачення: романтичне, комічне, релігійне, психоаналітичне, феміністичне, імагологічне та ін.

Уточнена періодизація відображає процес ускладнення та поглиблення сприйняття роману “Дон Кіхот” з кожною новою епохою, що змінювала аксіологічні доміанти його традиційних характеристик та висувала своє тлумачення поведінки героїв у тому чи іншому контексті.

Типологічне зіставлення локальних рецепцій роману М. Сервантеса в прозі українських (В. Винниченка, М. Йогансена, М. Хвильового, Ю. Шпола, Ю. Яновського) та англійських (М. Бірбома, В. Вулф, Дж. Джойс, та Г.-К. Честертон) письменників дозволило схарактеризувати філософсько-психологічний та релігійний контекст його інтерпретацій з урахуванням соціально-історичної атмосфери 10–20-х років ХХ ст. З’ясовано, що переосмислений українськими та англійськими митцями традиційний сюжетний матеріал звільнився від

стереотипів сприйняття і рецептивних нашарувань минулих століть, поглибилися його семантичні характеристики та відбулася структурна переорієнтація колишніх інтегральних характеристик. Це пов'язано, по-перше, із загальною інтелектуалізацією літератури, по-друге, з модерністичністю авторських підходів до інтерпретацій традиційного сюжету. Зазначено, що головною відмінністю українських дискурсів кіхотизму є майже повна відсутність релігійного контексту осмислення образу Дон Кіхота, оскільки історична ситуація в країні активувала, насамперед, психологічну складову традиційного матеріалу.

Доведено, що роман М. Сервантеса сприймався митцями як унікальна філософсько-психологічна, а у випадку В. Вулф та Г.-К. Честертона, ще й релігійна художня матриця, здатна відтворити глибинні тенденції епохи в їх складному переплетінні та взаємозумовленості. Сюжет про ламанчського лицаря став своєрідним етичним і естетичним комплексом, у просторі якого відбувалася україно- та англо-іспанська міжкультурна комунікація, своєрідний діалог між “Я” й “Іншим”, де сервантесівський твір, і образ Дон Кіхота зокрема, втілює образ останнього.

Встановлено, що зазначена комунікація забезпечується різними формами рецепції “Дон Кіхота” на ідейно-тематичному, образному та структурно-композиційному рівнях творів. У ній втілено концепцію особистості нової епохи, що гостро переживає дисгармонію світу, розірваність власної свідомості між уявним ідеалом і реальною дійсністю та живе у відповідності з минулим часом.

Порівняльний аналіз зазначених англійських та українських творів у контексті рецепції роману іспанського письменника дозволив виявити типологічні збіги в переосмисленні традиційного образу Дон Кіхота: заміна реальності фантомом, мотив подорожі, хронотоп відчуження і запізненого народження, в більшості випадків образ сервантесівського персонажа виявляється тісно пов'язаним із зображенням книги як фактора, що впливає на формування внутрішнього хронотопу людини, і обов'язковим є стан безумства, викликаний глибокими світоглядними змінами у свідомості героя. Проте визначено й низку суто національних розбіжностей. Так, в українській прозі, незважаючи на різноманітність сюжетів, образ Дон Кіхота характеризується національною та політичною заангажованістю. Головною є ідея врятувати людство, що гине, втративши моральні цінності, потреба в прикладі для наслідування, героїчному вчинку, навіть попри побоювання за наслідки цієї діяльності. Специфіка національного осмислення сервантесівського образу полягає в підкресленні мотиву слабкості героя, який виявляється недостатньо сильним, щоб боротися за власні ідеали, а тому трагічно гине.

На противагу українським, англійські кіхотичні дискурси виявляють більш широкий спектр інтерпретацій, але характеризуються поміркованістю або повною відсутністю політичних оцінок. Більшості з них властива релігійність (це може бути віра в Бога або сприйняття літератури як релігії), сконцентрованість на творчій реалізації митця та орієнтація на героїчний вчинок не на користь всього людства, а заради добробуту окремої людини або групи людей. Англійські Дон Кіхоти майже позбавлені властивого українським або російським героям духу

месіанства та трагічності. Кіхотичні історії М. Бірбома, Дж. Джойса, В. Вулф та Г.-К. Честертона, на формування яких вплинула суто англійська традиція зображення героя-ексцентрика, сформована в епоху Просвітництва, на відміну від українських, майже завжди закінчуються щасливо.

Схарактеризовано елементи карнавальної поетики (теми смерті-відродження, божевілля, сходження в пекло, еротики; мотиви маски, маріонетки, увінчання/розвінчання карнавального короля, переодягання, містифікації; гротескні образи дурня, тіла, їжі; амбівалентність, зниження, профанація, пародійність) та дискурсу театральності (заміна реального життя героя на роль, мотив маски, зображення театральних постановок, керованість діяльності персонажа, використання театральньо-маркованої лексики) як важливих складників рецепції роману “Дон Кіхот”. Доведено, що вони визначають істотні концептуальні формоутворювальні основи як тексту першоджерела, так і творів В. Вулф, М. Йогансена, М. Хвильового та Г.-К. Честертона і свідчать не тільки про типологічні збіги та рецепцію іспанського роману на світоглядному рівні, а й про подібність авторського світовідчуття.

Досліджено лицарський дискурс як складову дискурсу сервантесівського, що відіграє важливу смислотворчу роль. Доведено доцільність використання цього терміну на позначення мотивів, образів та елементів, що створюють атмосферу лицарського роману, визначено притаманні йому риси та охарактеризовано специфіку їх переосмислення у творах М. Йогансена та Г.-К. Честертона. З’ясовано, що важливу роль у рецепції роману М. Сервантеса в творах англійського й українського митців відіграло й переосмислення традиційних образів Дульсінеї та Санчо Панси, які стали відображенням стереотипів мислення своєї епохи. Виявлено, що при дегероїзації головного персонажа відбувається змістова переорієнтація в контексті твору, завдяки чому другорядні герої, перебираючи на себе частину повноважень, стають рівноправними партнерами та визначають логіку подій.

Отже, проведений компаративний аналіз зразків української та англійської прози 10–20-х років ХХ ст., в яких простежується рецепція роману “Дон Кіхот”, доводить, що запозичення та переосмислення сервантесівського твору – явище складне й багатоаспектне. Воно існує за законами внутрішньолітературної мотивації засвоєння “чужого” національного досвіду, характеризується прагненням за допомогою бінарного протиставлення “Я” – “Інший” розкрити особливості власного ментального “Я” і свідчить про спільність напряму розвитку української та англійської прози окресленого періоду.

Основні положення дисертації викладені в таких публікаціях:

1. Школа І. В. Особливості гротеску в повістях М. Хвильового “Санаторійна зона” та “Сентиментальна історія” / І. В. Школа // Актуальні проблеми слов’янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. ; [відп. ред. В. А. Зарва]. – Ніжин, 2007. – Вип. XII : Лінгвістика і літературознавство. – С. 197 – 204.
2. Школа І. В. Рецепція образу Дон Кіхота в українській літературі / І. В. Школа // Українська мова та література. – К., 2008. – № 22–24. – С. 13–14.

3. Школа І. В. Типологічні риси лицарського роману в повісті М. Йогансена “Подорож ученого доктора Леонардо...” / І. В. Школа // Наукові записки ; [за ред. М. Ткачука]. – Тернопіль : ТНПУ, 2008. – Вип. 25: Літературознавство. – С. 150 – 159.
4. Школа І. В. “Дон Кіхот” М. Сервантеса та “Подорожі...” М. Йогансена : типологічні збіги / І. В. Школа // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. ; [відп. ред. В. А. Зарва]. – К. : Освіта України, 2008. – Вип. XIX: Лінгвістика та літературознавство. – С. 436 – 441.
5. Школа І. В. Рецепція роману “Дон Кіхот” в англійській прозі 10 – 20-х років ХХ ст. / І. В. Школа // Зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2009. – Вип. 3: Філологічні науки. – С. 70 – 75.
6. Школа І. В. Лицарський дискурс у “Подорожі...” М. Йогансена та “Поверненні Дон Кіхота” Г.-К. Честертона / І. В. Школа // Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. – Луганськ, 2010. – Ч. II: Філологічні науки. – №4(191). – С. 112 – 120.
7. Школа І. В. Особливості художньої модифікації роману “Дон Кіхот” у творах М. Йогансена та Г.-К. Честертона / І. В. Школа // Мова і культура : наук. журнал. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2010. – Вип. 13. – Т. III (139). – С. 255 – 261.
8. Школа І. В. Проблема транзитивного образу Дон Кіхота у творах М. Хвильового та Г.-К. Честертона / І. В. Школа // Актуальні проблеми слов'янської філології : міжвуз. зб. наук. ст. ; [відп. ред. В. А. Зарва]. – Бердянськ : БДПУ, 2011. – Вип. XXIV: Лінгвістика і літературознавство. – Ч.1. – С. 241 – 248.
9. Школа І. В. “Повернення Дон Кіхота” Г.-К. Честертона – рефлексії на тему донкіхотства / І. В. Школа // Мова і культура : наук. журнал. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2011. – Вип. 14. – Т. III (149). – С. 314 – 319.
10. Школа І. В. Інтертекстуальність “Подорожі...” М. Йогансена та “Повернення Дон Кіхота” Г.-К. Честертона як вияв міжкультурної комунікації / І. В. Школа // Зб. наук. праць Полтавського державного педагогічного університету ім. В. Г. Короленка. – Полтава, 2012. – Вип. 3: Філологічні науки. – С. 68–73.

Додаткові публікації:

11. Школа І. В. Генеза лицарського роману / І. В. Школа // Актуальні проблеми іноземної філології : міжвуз. зб. наук. ст. ; [відп. ред. В. А. Зарва]. – К. : Освіта України, 2008. – Вип. II: Лінгвістика та літературознавство. – С. 153 – 162.
12. Школа І. В. Філософсько-психологічна семіотика рецепції роману “Дон Кіхот” в українській прозі 10 – 20-х років ХХ ст. / І. В. Школа // Актуальні проблеми філології : зб. наук. статей ; [за заг. ред. І. В. Соколової]. – Маріуполь : МДГУ, 2010. – Серія : мовознавство, літературознавство, методика викладання філологічних дисциплін. – С. 230 – 235.

АНОТАЦІЯ

Школа І. В. Особливості рецепції роману М. Сервантеса “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.01.05. – порівняльне літературознавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України. – Київ, 2012.

Дисертацію присвячено рецепції роману “Дон Кіхот” в українській та англійській прозі 10–20-х років ХХ ст. Матеріалом дослідження є “Історія Якимового будинку” В. Винниченка, “Подорож ученого доктора Леонардо і його майбутньої коханки прекрасної Альчести у Слобожанську Швейцарію” М. Йогансена, “Санаторійна зона”, “Сентиментальна історія” М. Хвильового, “Золоті лисенята” Ю. Шпола, “Байгород” Ю. Яновського, “Зулейка Добсон” М. Бірбома, “Орландо” В. Вулф, “Улісс” Дж. Джойса, “Повернення Дон Кіхота” та “Перелітний шинок” Г.-К. Честертонна.

У дисертації вперше в українському літературознавстві системно досліджено та розкрито специфіку інтерпретації роману М. Сервантеса в літературно-критичному дискурсі України та Англії 10–20-х років ХХ ст., висвітлено ступінь традиційності й новаторства у творенні образу Дон Кіхота. Окреслено чинники, що зумовлюють особливості рецепції в кожній із національних літератур, уточнено етапи сприйняття твору іспанського письменника митцями і науковцями з часу першої публікації “Дон Кіхота” і до наших днів, розширено відомості про специфіку англо-іспанської літературної комунікації на основі дослідження зарубіжних наукових джерел.

Ключові слова: рецепція, міжкультурна комунікація, традиційний образ, сюжет, карнавальне мислення, національна ідентичність.

АННОТАЦИЯ

Школа И. В. Особенности рецепции романа М. Сервантеса “Дон Кихот” в украинской и английской прозе 10–20-х годов ХХ ст. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.01.05 – сравнительное литературоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки, молодежи и спорта Украины. – Киев, 2012.

Диссертация посвящена анализу особенностей рецепции романа “Дон Кихот” в украинской и английской прозе 10–20-х годов ХХ в. Материалом исследования служат “История Якимового дома” В. Винниченко, “Путешествие ученого доктора Леонардо и его будущей любовницы прекрасной Альчести в Слобожанскую Швейцарию” М. Йогансена, “Санаторийная зона”, “Сентиментальная история” Н. Хвильового, “Золотые лисята” Ю. Шпола, “Байгород” Ю. Яновского, “Зулейка Добсон” М. Бирбома, “Орландо” В. Вулф, “Улисс” Дж. Джойса, “Возвращение Дон Кихота” и “Перелётный кабак” Г.-К. Честертонна.

В диссертации впервые в украинском литературоведении системно исследовано и раскрыто специфику интерпретации романа М. Сервантеса в литературно-критическом дискурсе Украины и Англии 10–20-х годов XX в., выявлено степень традиционности и новаторства в создании образа Дон Кихота. Определены факторы, обуславливающие специфику этой рецепции в каждой из национальных литератур, уточнены этапы восприятия произведения испанского писателя художниками и учеными со времени первой публикации “Дон Кихота” и до наших дней, расширены сведения о специфике англо-испанской литературной коммуникации за счет исследования зарубежных научных источников.

Ключевые слова: рецепция, межкультурная коммуникация, традиционный образ, сюжет, карнавальное мышление, национальная идентичность.

SUMMARY

Shkola I. V. Peculiarities of the Cervantes' novel “Don Quixote” reception in the Ukrainian and British prose of 1910s – 1920s. – Manuscript.

This thesis is submitted as a partial fulfilment of the requirements for a Candidate Degree in Philology. Speciality 10.01.05 – Comparative Study of Literature. – Taras Shevchenko National University of Kyiv of Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine. – Kyiv, 2012.

The present dissertation is devoted to the reception of the Cervantes' novel “Don Quixote” in the Ukrainian and British prose of 1910s – 1920s. Typological comparison of Cervantes' novel local receptions in the prose of Ukrainian (V. Vynnychenko, M. Johansen, M. Khvylyovy, J. Shpol, J. Yanovsky) and English writers (M. Beerbom, V. Woolf, J. Joyce and G.-K. Chesterton) allowed to characterize the psychological and philosophical and religious context of its interpretations based on socio-historical atmosphere of 1910s – 1920s.

It was found that traditional plot, reconsidered by Ukrainian and English writers, was free from the receptive stereotypes of past centuries. The understanding of “Don Quixote” semantic features became deeper, due to the structural reorientation of non-essential characteristics. It situation closely connected, firstly, with total intellectualization of literature, and secondly, with modernists author's approach in the interpretation of a traditional plot. The author shows that, the main difference of Ukrainian quixotic discourses is the complete lack of the religious context of the interpretation of Don Quixote's image. The reason of this is the historical situation in the country which activated a primarily psychological component of the traditional material.

It is proved that Cervantes' novel was perceived by the writers as a unique philosophical and psychological, and also, in the case of V. Woolf and G.-K. Chesterton, a philosophical and religious fiction matrix, which can reproduce the underlying trends of the epoch. The plot about the noble knight from Lamancha became a kind of ethical and aesthetic complex. Ukrainian, English and Spanish cross-cultural communication took place in its space. It was a kind of dialogue between auto-image and heteroimage, where Cervantes' work and the image of Don Quixote in particular, embodies the image of the latter.

The elements of carnival poetics and discourse of theatricality as important components of the reception of “Don Quixote” by M. Cervantes are characterized. They are investigated as the essential conceptual basis of the source text and works by V. Woolf, M. Jlohansen, M. Khvylyovy and G. -K. Chesterton and demonstrate not only the reception of the Spanish novel on the world outlook level, but also the typological common features and similarities of attitude towards life.

The comparative analysis of the Ukrainian and English texts, in the context of different forms of reception of the novel by Spanish writer revealed typological coincidences and differences in rethinking the traditional image of Don Quixote. The work determines the chivalric discourse as a component of “Don Quixote” reception and considers new features in Dulcinea’s and Sancho Panza’s images reinterpretation.

Therefore, typological comparison of the examples of Ukrainian and English prose of 1910s – 1920s, where different forms of the reception of the novel “Don Quixote” (modification of images, numerous borrowings, allusions, reminiscences, etc.) can be found, was conducted. It proved that borrowing and rethinking of Cervantes’ novel is the complicated and multidimensional process, existing according to the laws of interliterary motivation of learning different national experience and characterized by aspiration, using a binary opposition between auto-image and heteroimage to reveal the peculiarities of their own mental auto-image and indicates the common direction of the development of Ukrainian and English prose of noted period.

Key words: reception, traditional plot, prose, the image of Don Quixote, cross-cultural communication, quixotic discourse, quixoti, carnival thinking.